

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA JUŽNU SLAVISTIKU
KATEDRA ZA MAKEDONSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST

JEZIČNA ANALIZA DRAME „MAKEDONSKA KRVAVA SVADBA“
autora Vojdana Popa Georgieva Černodrinskog
Diplomski rad

Studentica: Tihana Peša
Mentor: dr.sc. Borislav Pavlovski

Zagreb, listopad 2016. godine

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
2. <i>Makedonska krvava svadba</i>	3
2.1. Narodni govori u drami.....	4
3. Jezična analiza sintagmi.....	5
3.1. Kategorija rod.....	5
3.2. Kategorija broj.....	6
3.3. Kategorija određenost.....	6
3.3.1. Specifična referencija.....	6
3.3.1.1. Određene imenske grupe.....	6
3.3.1.2. Neodređene imenske grupe.....	8
3.3.2. Rodska referencija.....	8
3.3.3. Jedinstvena referencija.....	8
3.4. Kategorija zavisnost.....	9
3.4.1. Prijedlozi.....	9
3.4.2. Osobne zamjenice.....	9
3.4.3. Prilozi.....	10
4. Jezična analiza leksika.....	11
4.1. Turske posuđenice.....	11
4.2. Bugarske posuđenice.....	18
4.3. Arhaizmi.....	19
4.4. Kolokvijalizmi i dijalektizmi.....	23
4.5. Frazemi i kolokacije.....	24
4.6. Narodne pjesme.....	27
5. Zaključak.....	30
6. Literatura.....	32

1. UVOD

Ovaj diplomski rad posvećen je jezičnoj analizi prve makedonske drame pod nazivom *Makedonska krvava svadba* autora Vojdana Popa Georgieva Černodrinskog. Kako ju je sam autor tematski, žanrovski i leksički odredio, riječ je o tragediji od pet činova iz makedonskog života i makedonskog govora. Drama je doživjela dva izdanja, 1900. i 1928., između kojih postoje određene jezične razlike, no obje su pisane na bugarskoj ćirilici, te je u njima vidljiv utjecaj bugarskog jezika. Zbog svega navedenog ovo djelo uvelike odražava životnu pozadinu autora, rođenog 1875. u selu Selci, koji se kasnije tijekom mladosti (1890.) s obitelji preselio u Bugarsku, točnije Sofiju. Kasnije je studirao pravo u Grazu i Bernu. U Bugarskoj, gdje je živio u emigraciji, osnovao je nekoliko kazališnih družina (Скрб и утеха, Столичен македонски театар, Македонско-одрински театар, Македонски театар, Македонски театар *Илинден*), a osim toga bio je i redatelj, glumac i dramski pisac. Černodrinski se smatra utemeljiteljem makedonskoga profesionalnoga kazališta i makedonske realističke dramske književnosti. Pisao je na makedonskom i bugarskom jeziku. Najčešće je pisao drame koje tematiziraju sadržaje iz narodnoga života. Začetnik je i pučke drame (tzv. bitove ili svagdanje), melodrame, libreta za operu, političke komedije, tragedije, povijesne drame i politički angažiranoga kazališta.

Njegov se dramski opus sastoji od šesnaest izvedenih i za života objavljenih jednočinki, drama, pučkih drama, melodrama i libreta za operu Цвѣта. Među važnijim djelima možemo spomenuti *Makedonska emigracija* (*Македонската емиграција*, 1897.), *Makedonska krvava svadba* (*Македонската крвава свадба*, 1900.), *Zlo za zlo* (*Зло за зло*, 1903.), *Majstori* (*Майстори*, 1903.) i *Bure pored Vardara* (*Бурме крај Вардар*, 1925.), *Patimo zbog glave* (*Од гламата си патиме*, 1902), *Rob i aga* (*Робот и ага*, 1902.).

Najznačajniji dio njegovog opusa (do Prvog svjetskog rata) pisan je na makedonskom jeziku i u njemu je Černodrinski zaokupljen temama iz makedonske stvarnosti, dok se u poslijeratnom razdoblju bavio povijesnim temama. Tematizirao je ideju o nacionalnoj slobodi i samostalnosti, probuđenu nacionalnu svijest među pripadnicima emigracije, herojski i žrtveni patriotizam, tragediju Ilindena, te položaj makedonske žene i ljudi uopće u Turskom Carstvu. Njegovi dramski tekstovi u skladu su sa stilskim razdobljem u kojem nastaju, nazvanog od romantizma prema realizmu jer se odlikuju romantičarskim nacionalnim idealizmom i patetikom, ali i realističkim oblikovnim postupcima. Černodrinski se smatra politički i

nacionalno osviještenim piscem, a *Makedonska krvava svadba* zaštitnim znakom njegove dramaturgije.¹

Njegovi dramski tekstovi najčešće su drame i tragedije s tezom. Za njih su karakteristični oblici i sadržaji iz narodnog života (ruralnog i urbanog), a također uključuju i izravne folklorističke elemente (lokalni govori, glazba, tradicijska i građanska odjeća, specifičan ambijent).²

Glavni cilj ovog rada je detaljan prikaz jezične strukture prve makedonske drame, s naglaskom na područje leksika i imenskih grupa, odnosno sintagmi. Zbog toga ćemo se baviti pitanjima jezičnog utjecaja bugarskog i turskog jezika u iskazima makedonskih likova u drami, te pitanjem utjecaja narodnih govora u navedenom tekstu. Vidjet ćemo koje se razlike javljaju u jezičnom iskazu likova iz ove drame u odnosu na današnji makedonski standardni jezik, a na kraju ćemo kao zanimljivost razmotriti sličnosti i razlike u pojavi navedenih turskih posuđenica između hrvatskog i makedonskog jezika.

¹ Pavlovski 2000, str. 23.

² Pavlovski 2000, str. 24.

2. MAKEDONSKA KRVAVA SVADBA

Radnja prve makedonske drame smještena je u vrijeme dok je Makedonija bila dio Osmanskog Carstva (početak 19. st.), a temelji se na stvarnom događaju koji je Černodrinskog potaknuo na pisanje ovog djela, a o kojem je on sam čitao u jednom članku u novinama *Реформи*. O tome je on sam rekao:

*„Таа дописка ми го даде сижето, таа беше канавацата на која во тек на 20-30 дни најпрвин во мислите ги бродирав сликите кои и денеска се редат пред вашиот снисходителен поглед.“*³

Naime, riječ je o djevojci Božiji Mandadžievoj (u drami je to Cveta) koja je s obitelji živjela u selu Varlandovu na zemljištu jednog age, a koju su jednog dana Turci oteli i odveli u Solun.⁴ Ovaj društveno-povijesni kontekst uvelike je odredio izbor leksika u pisanju drame. Jezični izraz *Makedonske krvave svadbe* najviše je uvjetovan temom drame, kao i vremenom u kojem se ona odvija, dok je jezično izražavanje svakog dramskog lika prilagođeno njegovom karakteru. U djelu prevladava razgovorni jezik, uz upotrebu specifičnog leksika, odnosno makedonskih narodnih govora, što je također vezano uz ambijent i mentalitet tog vremena. Zbog toga je Černodrinski upotrijebio brojne turske posuđenice među kojima se nisu sve zadržale u makedonskom jeziku do danas, već su postale historizmi i zastarjelice. Uporaba takvog specifičnog leksika doprinosi sveukupnom dojmu čitatelja o autentičnom svakodnevnom govoru u seoskim sredinama Makedonije iz tog vremena. Iako je u djelu riječ, kako i sam Černodrinski kaže, o makedonskom narodnom govoru, također možemo primijetiti i utjecaj bugarskog jezika, u primjerima poput мрсниот, ќе заплатиме, преди i един. Oba izdanja ove drame tiskana su početkom 20. st. (1900. i 1928.) na bugarskoj ćirilici, a između njih postoje određene jezične razlike, npr. грабнае/грабнаа, дојдое/дојдоа, донесое/донесоа, се оженува/се оженал. Također ima nekih osobitosti u oba izdanja, poput jednačenja po zvučnosti (се надпретесувале, подкупуват), pisanja komparativa i superlativa (по-убоо, најголемите), te pisanja dvojnih suglasnika (радостта, честта).⁵

³ Алексиев 1972., str. 33.

⁴ Лужина 2000., str. 36.

⁵ Лужина 2000., str. 61.

2.1. Narodni govori u drami

Kako je i sam Černodrinski naveo, *Makedonska krvava svadba* je tragedija iz makedonskog života i makedonskog govora. Riječ je o njegovom materinskom narodnom govoru, odnosno debarskom govoru (rođen je u selu Selci). Debarski narodni govori, zajedno s ohridsko-struškim i prespanskim govorima pripadaju grupi zapadnih perifernih govora u okviru zapadnog makedonskog narječja. Debarski govori također imaju neke sličnosti sa središnjim makedonskim govorima koji čine temelj makedonskog standardnog jezika. Iz biografije samog autora zanimljivo je spomenuti činjenicu da je Černodrinski (rođen 1875.) od 1890. s obitelji živio u Bugarskoj (Sofija), no to nije dovelo do prekida kontakta s njegovim materinskim jezikom i narodnim govorima, o čemu svjedoče i njegovi dramski tekstovi.⁶

Jezičnom analizom *Makedonske krvave svadbe* bavio se i M. Karanfilovski (1975.) koji ističe da se ne može u cijelosti potvrditi pretpostavka da je drama pisana samo debarskim govorom, odnosno priznaje postojanje značajki debarskog govora u ovom tekstu, no također ukazuje na pojavu nekih značajki koje prelaze granice makedonskog jezičnog područja. Govoreći o karakteristikama zapadnih makedonskih govora, Karanfilovski ističe tri oblika za član i opći oblik za genitiv i akuzativ kod imenica muškog roda. Također navodi poveznice između jezičnog izraza likova u ovoj drami i središnjih makedonskih govora, poput određenih glagolskih oblika. Važno je spomenuti i činjenicu da se u drami javljaju neke podudarnosti s današnjim makedonskim standardnim jezikom, kao što je mjesto naglaska (Černodrinski je u uputama za kazališnu izvedbu naveo da je riječ o trećem slogu s kraja kod višesložnih riječi) i povezivanje riječi u akcenatske cjeline. I Karanfilovski ukazuje na velik broj turskih posuđenica koje se javljaju u drami, ne zapostavljajući pritom i velik utjecaj bugarskog jezika, što je vidljivo kod uporabe određenih glagolskih oblika, brojeva i zamjenica, kao i kod uporabe bugarskih riječi.⁷

⁶ Лужина 2000., str. 62.

⁷ Према Лужина 2000., str. 63.

3. JEZIČNA ANALIZA SINTAGMI

Leksikologija je jezikoslovna disciplina koja proučava leksički sustav nekog jezika. Glavna jedinica leksičkog sustava je leksem, odnosno riječ u ukupnosti njezinih oblika i značenja. U užem smislu, leksikologija proučava semantičku strukturu višeznačnica, semantičke paradigmatske odnose među leksičkim jedinicama (antonimija, hiponimija, homonimija, meronimija, paronimija, sinonimija). Budući da proučava leksičke jedinice i kao komunikacijske jedinice, zanimaju ju i sintagmatski odnosi.⁸

Upravo je cijelo ovo poglavlje posvećeno analizi sintagmi koje se javljaju u drami Makedonska krvava svadba, a napravljeno je na temelju članka autorice Minove-Đurkove,⁹

Imenska grupa ili sintagma je nepredikativna sintaktička jedinica koja sadrži imenicu ili riječ koja ima imeničku ulogu (zamjenica, pridjev, broj) i koja čini njezin dio. Ekvivalentima imenske grupe smatraju se i prilozi, budući da se za svaki prilog može navesti bliskoznačna imenska grupa, npr. „kako“ ili „na koji način“, „malo“ ili „mala količina“ i slično.

Gramatičke kategorije imenskih grupa:

3.1. Kategorija rod

U iskazima makedonskih likova u drami nenma nekih osobitosti u pogledu roda u usporedbi s a standardnim jezičnim oblikom. Jedino odstupanje javlja se u iskazima koji se odnose na ljude, poput riječi *момче* i *девојче*, gdje dolazi do promjene u značenju riječi (prelazi u muški ili ženski rod). Kao primjer možemo navesti imenicu *момиче* u rečenici: *Сполај ти, тебе Господи, оти ми го саварди момичево*. Zamjenice, pridjevi I brojevi se slažu s imenicom u rodu, npr. *тој гавол, секој чоек, арна стока, пуста младост, един јунак*. Jedinu iznimku čine pridjevi koji imaju samo jedan oblik za sva tri roda, te se oni u ovoj drami javljaju s turskim sufiksom –лија, dok se u standardnom makedonskom jeziku ne koriste, već su postali arhaizmi ili se koriste samo u razgovornom stiklu. Npr.: *аклија, иктизајлија, кабетлија, платлија*.¹⁰

⁸ Hrvatska opća enciklopedija 2004., str. 500.

⁹ Лужина 2000., str. 64.

¹⁰ Prema Лужина 2000., str. 65.

3.2. Kategorija broj

U drami se upotrebljavaju nastavci za običnu i zbirnu množinu koji su i danas u uporabi u standardnom jeziku. Obična množina tvori se pomoću nastavaka *-и*, *-а* i *-иња* (*леишници*, *писјани*; *деца*, *патила*; *времиња*, *магариња*). Zbirna množina tvori se pomoću nastavka *-је* (*снопје*, *нивје*). Množina za imenicu *човек* je *љуге*, za imenicu *рака* javlja se više množinskih oblika (*р'це*, *раци*, *р'ци*), a za imenicu *нога* koristi se oblik *нози*. Za imenicu *небеса* upotrebljava se oblik *небеси*. Zanimljivo je primijetiti da se u drami ne upotrebljavaju oblici za izbrojanu množinu, već se koriste nastavci za običnu množinu. Npr.: *четири дни* (umjesto *дена*), *два месеци* (umjesto *месеца*). S druge strane, imenica *година* javlja se u obliku za zbirnu množinu (*две годиње*). Imenice s nastavkom *-је* javljaju se kao oblik za množinu imenice (dok se u standardu ponekad tretira kao zbirna imenica (npr. *жолти лисје* - *жолто лисје*), što možemo vidjeti u primjerima: *други рабоке*, *нивните нивје*, *две годиње*.¹¹

3.3. Kategorija određenost

Ova se kategorija odnosi na referencijalnu karakteristiku imenske grupe. U okviru izvanjezične referencije postoje imenske grupe sa specifičnom (određene i neodređene imenske grupe), rodskom i jedinstvenom referencijom, dok se unutarjezična referencija dijeli na anaforu (pomicanje unatrag u tekstu) i kataforu (pomicanje unaprijed).

3.3.1. Specifična referencija

3.3.1.1. Određene imenske grupe

Za izražavanje specifične određenosti koriste se članovi i pokazne zamjenice koji se u makedonskom standardnom jeziku javljaju u tri oblika (*тој*, *овој*, *оној*), a ta je značajka u cijelosti vidljiva i u ovoj drami.

a) **član -он**: u tekstu je najrjeđe upotrebljavan ovaj oblik člana koji se koristi za označavanje udaljenih predmeta i osoba koje nisu prisutne u govornoj situaciji. Kao primjere možemo navesti riječi poput *кавалон*, *земјана*, *кучено*.¹²

b) **član -ов**: ovaj član se u drami javlja češće nego prethodno navedeni, a najčešće ima pokazno (deiktičko) značenje u tekstu (*из пенџерава ќе избегам*, *агава да го нагостиме*, *не горис огнов*, *нивава*, *момичево*). Također se koristi i u situacijama kad govornik spominje

¹¹ Prema Лужина 2000., str. 66.

¹² Prema Лужина 2000., str. 67.

dijelove svog tijela (npr. *Ми горит лицево., Ми влезе во срцево, Во умов ми е.*)ali i za predmete koji su fizički blizu (*нашава кука, другиве одај, земјава*). Ovaj se član može upotrebljavati i za predmete ili osobe koji su na neki način povezani s govornikom, npr. *старецов, нашиве м'ки*.¹³

c) **član -от**: Od svih triju oblika, ovaj oblik određenog člana se u drami najčešće javlja, i to u raznim situacijama koje su navedene u tablici.¹⁴

pridjevi u množini	<i>рисјанската вера</i> <i>селските куќи</i> <i>убајте невести</i>
pokazna uloga	<i>Подај го стомнето.</i> <i>Ошче не е варен граот?</i>
imenovanje dijelova tijela ili predmeta koji pripadaju govorniku ili osobi o kojoj se govori	<i>Му искоквит срцето.</i> <i>Вам ви е широко около вратот.</i>
izražavanje pripadnosti posvoјnim pridjevima	<i>неговиот бакиши</i> <i>животот наш</i> <i>вашата кука</i> <i>нивјето свој</i>
imenovanje osoba ili predmeta poznatih u nekoј sredini	<i>Даскалот</i> <i>Валијата</i>
anafora (kod samostalne uporabe pridjeva)	<i>Тој ќе земат поубаа от нашиите. (жени)</i> <i>Со малиот се садирате! (момче)</i>
Katafora	<i>Го скинав (крстето) од гушата.</i>
situaciјska određenost	летно време селските куќи запустват.
objektivna određenost (osobna zamjenica za treće lice јednine)	<i>Јас сум слушал за него мошне убав рабоке.</i> <i>... от каде знајте оту тој не е предавник?</i>
pokazne zamjenice	- pokazna uloga <i>ко овие магариња</i> <i>овие дни</i>

¹³ Prema Лужина 2000., str. 68.

¹⁴ Prema Лужина 2000., str. 67.

	<i>овде</i> <i>онаму</i> - anaforska uloga <i>Тамо</i> живот да живејт. <i>Кој</i> те научи <i>така</i> ? <i>Тие</i> пријатели.
izražavanje stava govornika	<i>тие</i> <u>мрсни кучиња</u> ...за то <u>магаре</u> ... (попот)

Tablica 1.

3.3.1.2. Neodređene imenske grupe

Neodređenost se izražava pomoću upitnih priloga, upotrebom broja *еден* (bez člana) i zamjenice *некој*, npr. по кого, Шчо не се веселиш?, на една планина, некој чоек.¹⁵

3.3.2. Rodska referencija

Imenske grupe s rodom referencijom se u drami javljaju u svim varijantama koje danas postoje u makedonskom standardnom jeziku, a prikazane su u tablici.¹⁶

bez člana	<i>змија</i> <i>вода</i> <i>чоек</i>
s članom	<i>агинската</i> работа попски <u>те</u> синој
s brojem <i>еден</i>	<u>еден</u> овчар
s općom zamjenicom	<u>секој</u> чоек

Tablica 2.

¹⁵ Prema Лужина 2000., str. 71.

¹⁶ Prema Лужина 2000., str. 72.

3.3.3. Jedinstvena referencija

Ova vrsta imenskih grupa u drami se koristi za označavanje osobnih imena (*Цвета, Трајан, Кузман*) ili naziva sela (*Црвена Вода, Селци, Страдалово*).¹⁷

3.4. Kategorija zavisnost

Ovoj kategoriji pripadaju prilozi, prijedlozi i zamjenice.

3.4.1. Prijedlozi

U makedonskom, kao analitičkom jeziku, jako je važna uporaba prijedloga. Specifičnosti koje se u pogledu prijedloga javljaju u drami navedene su u tablici.¹⁸

PRIJEDLOG	UPORABA
<i>из пенџерава</i>	Zastarjelica
<i>у Турчин</i>	Razgovorni stil
<i>после некоја година</i>	Iako je prilog, u drami se upotrebljava kao prijedlog
<i>при баба</i> <i>при овците</i>	Danas se ne upotrebljava u konkretnom značenju kao u ovoj drami
<i>момичето на Трајана</i>	Izražavanje pripadnosti

Tablica 3.

¹⁷ Prema Лужина 2000., str. 73.

¹⁸ Prema Лужина 2000., str. 73.

3.4.2. Osobne zamjenice

Kod uporabe osobnih zamjenica u drami javljaju se neki dijalektalni oblici zamjenica, npr. *ja* (umjesto *jac*) i *mie* (umjesto *hue*). Najizraženija je osobitost u korištenju kratkih oblika zamjenica u dativu i akuzativu koje se upotrebljavaju prema današnjem standardu (*со нас, кон нас, на нас, вас ве, нас нѐ*), ali se također javlja i miješanje ovih oblika (*нас ни, вас ви, от ним*).¹⁹

3.4.3. Prilozi

Prilozi, koji su ekvivalenti zavisnih imenskih grupa, koriste se prema današnjem standardu. Prijedlog *после* se češće javlja kao prilog (*после некоја година*). Prilog *многу* javlja se u obliku *много*. Kao njegov komparativ, umjesto *новеке* se koristi *појке*, što se prema današnjem standardu smatra neispravnim.²⁰

¹⁹ Prema Лужина 2000., str. 74.

²⁰ Prema Лужина 2000., str. 75.

4. JEZIČNA ANALIZA LEKSIKA

U najvažnijem poglavlju ovoga rada bavit ćemo se pitanjem leksika u *drami Makedonska krvava svadba*, uzimajući u obzir turske i bugarske posuđenice, zastarjelice, te razgovorni stil. Posuđenice iz grčkog jezika nećemo detaljno razmatrati, budući da se u drami rijetko pojavljuju (npr. *δаскал* 'учител').

4.1. Turske posuđenice

Posuđenica	Uporaba	standard
Берикет	Razgovorno	благодат
Арен	Razgovorno	добар
Куршум	Standard	куршум
Дикат	Arhaizam	внимание
Будалаштилок	Standard	будалаштилак
Јок	Razgovorno	јок
Кавал	standard, glazba	кавал
Алал	Razgovorno	алал
Аџаба	Arhaizam	дали, можеби
Овчарлок	Razgovorno	овчарлак
Пашалок	Arhaizam	пашалак
Бре	Razgovorno	Бре
Комитлок	Standard	комитлак
Касмет	arhaizam, razgovorno	среќа, судбина
Лаф	Razgovorno	збор, разговор
Тамам	Razgovorno	токму, тукушто
Марифет	Razgovorno	вештина
Ич	Razgovorno	ништо, никако, нималку
Кабил	Razgovorno	способен
Ајван	Razgovorno	животно
Бег	Arhaizam	бег
Ќотек	Razgovorno	тепање
Машала	Razgovorno	браво

Завалија	Razgovorno	кутар
Кавга	Razgovorno	караница, расправија
Пусија	Arhaizam	заседа
Ербап	Razgovorno	способен, вешт
Мулк	Arhaizam	имот
Атер	arhaizam, razgovorno	љубов, наклонетост
Душман	Razgovorno	противник, непријател
Саде	Razgovorno	сега
се бендиса	Razgovorno	се допадне
Ќефил	Arhaizam	јамец
Аирлија	Standard	аирлија (што носи среќа)
Ашик	Standard	љубов
Алишта	Standard	алишта, облека
Мутлак	Arhaizam	секако, сигурно
Елбете	Arhaizam	сигурно, се разбира
Ујдисува	Razgovorno	дотерува, нагодува
Ловџија	Razgovorno	ловец
ѓаур, -ка	Arhaizam	неверник, христијанин, немуслиман
Арчи	Razgovorno	троши пари
Сус	Arhaizam	исправен
Ќелеш	Razgovorno	ќелавко, ќелав човек
Есап	arhaizam, razgovorno	сметка
Ардал	botanika, dijalektalno	растение со ситни жолти цветови од чие семе се прави зачин
Аргат	Standard	аргат, наемен работник

Симит	standard, gastronomija	симит, лепче од бело брашно
Асли	Razgovorno	вистински, прав
Чивија	Razgovorno	клин
Ем	Razgovorno	и, притоа
Кардаш	Razgovorno	другар, пријател, брат
Трап	Razgovorno	јама, дупка
Синџир	Razgovorno	верига, окови
сакалдисува, сакалдиса	arhaizam, razgovorno	предисвика некому немир, иснервира
Суртук	Razgovorno	скитник
Илјација	Razgovorno	илеџија, исмамник
Рушвет	Razgovorno	бакшиш, мито, поткуп
Едепсаз	arhaizam, razgovorno	бесрамник, безобразник
Ексик	arhaizam, razgovorno	што е нецелосно, фалично
Диб	Standard	диб, листови на долниот дел од стеблото на тутунот
Аир	Razgovorno	среќа, корист, добивка
Аферим	Razgovorno	браво
Ќафир	Arhaizam	неверник, ништоверец
Алва	standard, gastronomija	алва, ладок десерт од брашно, гриз, шеќер и масло
Ѓиди	uzvik, razgovorno	за потсилување при обраќање
Долап	Standard	долап, орман

Шејтан	Standard	немирен, несташен
Милет	Arhaizam	народ
Кусур	Razgovorno	остаток од пари што треба да се вратат при плаќање
Бинлак	Standard	голем стаклен сад за течност во форма на шише, оплетен со прачки
Диван	Razgovorno	отоман, софа, канабе
Чапрази	Arhaizam	<u>украсена метална то</u> <u>ка, копчиња за колан</u>
Шашарма	Razgovorno	збрка, забуна
Миндер	standard, arhitektura	<u>одар за седење покра</u> <u>ј сид</u>
Чаре	Razgovorno	помош, излез, спас, лек
Таксират	Razgovorno	несреќа, неволја
Пенџер	Razgovorno	прозорец
Душек	Standard	душек
Раат	Razgovorno	мир, спокојство, безгрижност
Атар	Standard	атар, подрачје што припаѓа на некое село или општина
Оџа	Standard	оџа, муслимански свештеник
Чалгија	arhaizam, glazba	музички инструмент
кејф (кеф)	Razgovorno	волја
Каданка	Standard	кадана
Евет	Arhaizam	да
Терсене	Razgovorno	настран
Ѓурултија	Razgovorno	врева, викотница

Инает	Razgovorno	тврдоглавост
Ефенди	Arhaizam	господин, господар
Мувлет	Arhaizam	рок
Сабар	Arhaizam	трпение, трпливост
Бавча	Standard	бавча, градина
Капиџик	Standard	капиџик, мала врата на ограда меѓу две соседни куќи
Пеки	Arhaizam	добро, во ред
Апсана	Arhaizam	затвор
Уќумат	Arhaizam	држава, државна власт
Заптија	Arhaizam	турски стражар
Бујрум	Razgovorno	повели, повелете
Бастиса	Arhaizam	изврши претрес
Качак	Arhaizam	одметник, разбојник
Тутун	Standard	тутун
Домузлар	Razgovorno	домазлак, дамазлак, добиток што се чува за потребите на домаќинството и з а приплод
Аранија	Standard	голем бакарен котел
Китаб	Arhaizam	книга што содржи ве рски учења и прописи кај муслима ните
Јок	Razgovorno	не
Чауш	Arhaizam	подофицирски чин во турската војска
Шамија	Standard	шамија, женска марама

Фиран	Standard	уништен, упропастен, опустошен
Каил	Razgovorno	согласен, склон
Абер	Standard	абер, сознание
Пилав	standard, gastronomija	<u>јадење од варен ориз</u> <u>попарен со зејтин</u>
Ѓердан	Standard	<u>ниска од бисер, злат</u> <u>о, скапоцени</u> <u>камења,</u> <u>што обично се носи</u> <u>околу</u> <u>вратот, како</u> <u>украш, накит.</u>
Ќатип	Arhaizam	писар
Ќар	Razgovorno	корист, добивка
Сабајле	Razgovorno	утро
Каурин	Arhaizam	<u>во турското царство</u> <u>секој поданик штоне</u> <u>е од муслиманска ве</u> <u>ра</u>
Килим	Standard	килим, тепих
арач	Arhaizam	<u>данок што се собира</u> <u>л во времето на</u> <u>турската</u> <u>власт од немуслиман</u> <u>ското население.</u>
Вергија	Arhaizam	данок, давачка
Ќесе	Razgovorno	паричник
Џеб	Standard	џеб
Калем	Standard	калем, макара, шуплив валјак за намотување конец

Мастраф	Razgovorno	трошок, издаток
Рица	Arhaizam	молба
Севда	Razgovorno	љубов
Нахија	Arhaizam	административна област во османското царство
Чорбаца	Arhaizam	звање
Серсем	Arhaizam	глупав, тупав
Иљач	arhaizam, razgovorno	лек
Ептен	Razgovorno	сосем
Чобан	narodna poezija	овчар, пастир
Каршилак	Razgovorno	одговор
Фереџе	Standard	фереџе, горна облека кај турчинките (муслиманките) која го покрива и лицето
Довлет	Arhaizam	држава, царство
Тефтерче	Razgovorno	бележник
Ќердоса	Razgovorno	добива, успева, заработува
Саат	Razgovorno	час
Куршум	Standard	куршум, зрно
Фустан	Standard	фустан
Машала	Razgovorno	браво
Ајдук	Arhaizam	отпадник што се борел против турската власт
Кама	Standard	краток нож, бодеж

Tablica 4.

Među turskim posuđenicama navedenim u ovoj jezičnoj analizi ima i nekih koje se javljaju u razgovornom stilu hrvatskog jezika, poput *kusur*, *bakšiš* i *ćef*, dok su posuđenice *džep* i *inat* postale dijelom hrvatskog standardnog jezika. Međutim, treba uzeti u obzir činjenicu da su u hrvatskom jeziku turske posuđenice slabije zastupljene u odnosu na makedonski jezik koji posjeduje obilje takvih posuđenica, ne samo u razgovornom stilu, već i u standardnom jeziku.

4.2. Bugarske posuđenice

Требиит	требат
Чинит	Чинат
Чоек	Човек
Живејт	живеат
Знајт	Знаат
останит	останат
видит	Видат
напраја	направија
прајт	прават
ошче	воопшто

Tablica 5.

Kod jezične analize posuđenica važno je napomenuti da je Černodrinski napravio određene jezične ispravke u drugom izdanju drame. Primjerice, vidljiva je zamjena nekih oblika iz debarskih govora drugim oblicima iz središnjih makedonskih govora: *ja s jac*, *cy sa cym*, *omy s omu*, *c' sa co*, *moo s maa*. Također je smanjen utjecaj bugarskog jezika, što možemo vidjeti u slijedećim izmjenama: *момиче s чупе*, *девојче* ili *момичка*, *ами s ама*, *при s кај*.²¹

²¹ Prema Лужина 2000., str. 366.

4.3. Arhaizmi

Ovo je podpoglavlje posvećeno arhaizmima koji se javljaju u drami *Makedonska krvava svadba*, te ćemo stoga kratko razmotriti leksički sustav jezika.

Leksički sustav svakog jezika dijeli se na opći ili općeporabni leksik i leksik ograničene uporabe. Opći leksik se sastoji od dvije osnovne vrste leksika, a to su aktivni i pasivni leksik. Aktivnom leksiku pripadaju leksemi kojima se u određenom razdoblju služi većina govornika određenog jezika, dok pasivni leksik čine leksemi koji su iz različitih razloga zastarjeli.

Pasivnom leksiku pripadaju historizmi (leksemi koji su iz aktivnoga u pasivni leksik prešli zbog djelovanja izvanjezičnih čimbenika), arhaizmi (leksemi koji su zastarjeli zbog djelovanja unutarjezičnih čimbenika, odnosno zamijenili su ih suvremeniji oblici), nekrotizmi (leksemi karakteristični za leksik pojedinoga pisca koji nikada nisu postali dio aktivnoga leksika) i knjiški leksemi (leksemi koji se javljaju samo u knjigama, najčešće u rječnicima).

Između aktivnoga i pasivnoga leksika postoji prijelazni sloj s nekoliko skupina leksema koji danas ne pripadaju u cijelosti ni aktivnomu ni pasivnomu leksiku, pa čine leksik “na prijelazu” koji se sastoji od zastarjelica (leksemi koji se sve rjeđe rabe u standardnom jeziku, pa će s vremenom vjerojatno prijeći u pasivni leksik, a rabe ih govornici starije životne dobi), pomodnica (leksemi koji označuju neku pomodnu pojavu u nekom vremenu; javljaju se naglo, brzo se šire, ali brzo i zastarijevaju), oživljenica (leksemi koji su zbog političkih odluka prešli u pasivni leksik, ali se poslije društveno-političkih promjena u ponovno vraćaju u aktivni leksik) i novotvorenica (leksemi tvoreni u novo vrijeme, a nisu posve prihvaćeni u govoru, jezične novotvorine).²²

Leksik hrvatskog i makedonskog standardnog jezika čine leksemi između kojih postoje brojne razlike, budući da se njima komuniciralo u različitim vremenima i u različitim društvenim uvjetima, što je sve dovelo do raslojavanja leksika. Na to su raslojavanje djelovali i izvanjezični i unutarjezični čimbenici, npr. vremenski, prostorni i funkcionalni čimbenici.²³

²² Butković 2008., str. 108.

²³ Butković 2008., str. 106.

U tablici su navedeni primjeri arhaizama koji se javljaju u drami uz objašnjenje njihova značenja ili uz navođenje odgovarajućeg sinonima u makedonskom standardnom jeziku.

Arhaizam	Standard
Џанам	душо моја, животе мој
Дикат	внимание
Аџаба	дали, можеби
Пашалок	пашалак
Касмет	среќа. судбина
Абре	ајде бре
Бег	Бег
Чифлик	Чифлиг
Мулк	Имот
Изин	(изим) дозвола
Ќефил	Јамец
Зер	(зеер) отров
Мутлак	секако, сигурно
Елбете	сигурно, се расбира
ѓаур, -ка	неверник, христијанин, немуслиман
Чифлиг	феудален земјоделски имот во турско време
Јатаган	долг, тенок ориентален меч, карактеристичен за османлиската војска
Есап	Сметка
Фес	црвена капа, карактеристична за турците
сакалдисува, сакалдиса	предисвика некому немир, иснервира
Коџобашија	коџабашија, селски кмет, селски старешина
Едепсаз	бесрамник, безобразник

Ексик	што е нецелосно, фалично
Ќафир	неверник, ништоверец
Милет	Народ
Чапрази	<u>украсена метална тока, копчиња за колан</u>
Чалгија	музички инструмент
Евет	Да
Беј	<u>со имиња: арслан беј, мурат беј и сл.</u>
Падишах	император, монарх
Ефенди	господар, господар
Мувлет	Рок
Сабар	трпение, трпливост
Пеки	добро, во ред
Апсана	Затвор
Уќумат	држава, државна власт
Заптија	турски стражар
Бастиса	изврши претрес
Качак	одметник, разбојник
Чауш	подофицирски чин во турската војска
Ќатип	Писар
Каурин	<u>во турското царство секој поданик што не е од муслиманска вера</u>
Арач	<u>данок што се собирал во времето на турската власт од немуслиманското население</u>
Вергија	данок, давачка
Риџа	Молба
Нахија	административна област во османското царство
Чорбаџа	Звање

Серсем	глупав, тупав
Иљач	Лек
Довлет	држава, царство
Ајдук	отпадник што се борел против турската власт

Tablica 6.

Na kraju je važno naglasiti da arhaizmi ne pripadaju standardnome jeziku, već se rabe kao stilska sredstva u književnoumjetničkom stilu. Također se ne mogu revitalizirati (oživjeti) i postati dijelom aktivnoga leksika jer su njihovo mjesto zauzeli njihovi sinonimski konkurenti, riječi iz aktivnoga leksika.²⁴ Možemo primijetiti da su u ovoj drami arhaizmi odlično poslužili kako bi čitateljima i gledateljima u kazalištu vjerno predložili duh ondašnjeg vremena.

4.4. Kolokvijalizmi i dijalektizmi

Kolokvijalizmi pripadaju razgovornom stilu jednog jezika i odnose se na lekseme koji su između standardnog jezika i dijalekata.

U primjerima iz drame navedenim u tablici prevladavaju leksemi koji pripadaju područnoj raslojenosti leksika, a to su lokalizmi, regionalizmi i dijalektizmi.

Lokalizmi su leksemi jednoga mjesnoga govora, odnosno leksičke značajke nekoga mjesta. Njihova je područna rasprostranjenost najmanja.

Regionalizmi su leksemi karakteristični za većinu govora ili sve govore iste skupine govora.

Rasprostiru se na širem području nego lokalizmi, ali na užem nego dijalektizmi.

Dijalektizmi su leksemi karakteristični za cijelo područje nekoga narječja.

²⁴ Butković 2008., str. 108.

U cijeloj je drami *Makedonska krvava svadba* zastupljen razgovorni stil, pa su najčešći primjeri u kojima dolazi do ispuštanja suglasnika ili samoglasnika u govoru. Također se javljaju dijalektizmi, odnosno riječi iz makedonskih narodnih govora, poput debarskog i središnjih makedonskih govora. Primjeri su navedeni niže u tablici.

Убоо	Убаво
Свој	Свои
Глаи	Глави
Огон	Оган
Тогај	Тогаш
Веднош	Веднаш
Чунким	чунки, зарем
си ојме	си одиме
Рисјанка	Христијанка
Бира	Пиво
Оту	Оти
Риден	Бреговит
Кумита	комита, учесник во вооружената борба на македонскиот народ против турската власт; бунтовен човек
Тогај	Тогаш
Мојт	Можат
Влагај	Влези
Греојте	Греховите
папази	карти за играње

Tablica 7.

4.5. Frazemi i kolokacije

U širem smislu, leksikologija obuhvaća tvorbu, etimologiju, onomastiku, terminologiju i frazeologiju. Iako svaka od njih proučava dio leksičkog sustava, danas se sve više smatra da su to samostalne jezikoslovne discipline s kojima leksikologija ima mnogo dodirnih točaka.²⁵ Frazeologija proučava dio jezika koji se odnosi na govorne izraze (uzrečice i sl.) karakteristične za neki jezik.²⁶ Ona je relativno nova jezikoslovna disciplina koja se intenzivnije počela razvijati tek u drugoj polovici prošloga stoljeća. Njezina temeljna jedinica je frazem koji se sastoji od najmanje dvije komponente, od kojih je barem jedna promijenila značenje, tako da značenje frazema ne odgovara zbroju značenja njegovih sastavnica.²⁷ Frazem se ne stvara u govornom procesu, već se kao zapamćena cjelina uključuje u govor. Njegova osnovna obilježja su ustaljenost, cjelovitost i čvrsta struktura. Frazemi se uklapaju u kontekst kao cjelina pri čemu mogu postati dio rečeničnog ustrojstva ili mogu funkcionirati kao samostalna rečenična cjelina.²⁸

Osnovna obilježja frazema (ustaljenost, cjelovitost i čvrsta struktura) možemo potvrditi i primjerima iz drame *Makedonska krvava svadba*. Unatoč tome što je od tiskanja prvog izdanja drame prošlo već 116 godina, frazemi navedene niže u tablici se i dandanas mogu naći u makedonskom jeziku.

Да ти е алал!	Bravo! Svaka čast! Čestitam!
Мори ќерко!	Naglašeno obraćanje osobi ženskog roda
Ако ти е кеф!	Ako imaš volje! Ako ti se da!
Фаќа да работи.	Uхватiti se posla.
Не ми е гајле.	Nije me briga.

Tablica 8.

²⁵ Hrvatska opća enciklopedija 2004., str. 500.

²⁶ Opća enciklopedija 1977., str. 60.

²⁷ Menac 2003., str. 6.

²⁸ Arsovski Fink 2006., str. 6.

Frazeologija svakoga jezika dijeli se na nacionalnu i međunarodnu. Nacionalna frazeologija je nastala u tom jeziku, dok je međunarodna zajednička mnogim jezicima. Kombinacija tih dvaju frazeologija govori o narodu koji se njome koristi, te o njemu daje vjernu i kompleksnu sliku. To je razlog zbog kojega je teško, a ponekad i nemoguće, prevoditi frazeologiju nekog jezika na druge jezike, posebice njezin nacionalni dio.²⁹ Zbog toga ni sve primjere iz tablice nije bilo moguće doslovno prevesti niti naći odgovarajući frazem u hrvatskom jeziku.

²⁹ Menac 2003., str. 7.

4.6. Narodne pjesme

Kako je već bilo rečeno u uvodu rada, Černodrinski često u svojim djelima koristi folklorne elemente, u obliku narodnih govora i običaja, tradicijske odjeće, glazbe, te narodnih plesova i pjesama. Najčešći folklorni element u drami Makedonska krvava svadba su narodne pjesme koje zauzimaju važno mjesto u drami, a također doprinose sveukupnom dojmu gledatelja ili čitatelja o atmosferi među seljanima tijekom rada na polju, tijekom stanki za odmor ili tijekom proslave vjenčanja. U ovom ćemo dijelu rada navesti narodne pjesme koje se javljaju u drami.

Pjesma 1.:

Ќе да идам, варај, да го видам.

Да го видам, варај, в долно поле.

Ако ми е, варај, род роднина:

Надеја се, варај, след недела!

Ако ми е, варај, јабанџија!

*Надеја се, варај, след година!*³⁰

U pjesmi se javlja turska posuđenica *јабанџија* (st. *туѓинец, странец*).

Pjesma 2.:

Море, ој Јоване, мој мил побратиме,

Ајде, дал те болат седемдесет рани?

Ајде, болат, болат, как да не ме болат;

Море да не умра, дури не омрса,

Ајде дур не омрса ножа во Турчина.

*Ајде дур не ослобода раја од султана.*³¹

U narodnim pjesmama se javljaju teme iz svakodnevnog života, pa su tako u makedonskim narodnim pjesmama Turci i suživot makedonskog naroda s njima bili česta tema. U ovoj se pjesmi javlja i turska posuđenica *paja*. Riječ je o nazivu koji su Turci koristili za kršćane u Turskom Carstvu.

³⁰ Лужина 2000, str. 283.-284.

³¹ Лужина 2000, str. 291.

Рјесма 3.:

Ниво, моја ниво,

Ниво позлатена,

Кој ите да те жане

*Нивичко свештена.*³²

Kao što je i navedeno u podnaslovu drame, ona osim narodnog govora donosi i slikovit prikaz narodnog života u ono vrijeme kad su seljaci po cijele dane provodili u radovima na polju ili u čuvanju ovaca. Upravo se ti motivi iz narodnog života javljaju u ovoj pjesmi.

Рјесма 4.:

Подуна вет'р, пиле-ле Стано,

Подуна вет'р,

Де гиди, ашик Стано, мори јагне,

По вардарско поле.

На жетва к'одат, пиле-ле Стано,

На жетва к'одат

Де гиди, ашик Стано, мори јагне,

*Слатки песни пејат.*³³

U pjesmi se јавља turska posuđenica *ашик* (st. *љубов*, *љубовник*, *момче*), ali i čestica *мори* која је специфична за разgovorni stil makedonskog jezika i nema odgovarajući sinonim u hrvatskom jeziku, a koristi se за naglašavanje при обраћању особи женског пола (*мори јагне*, *мори мајко*, *мори ќерко*).

Рјесма 5.:

Легнала Ѓурѓа на мала врата,

Ѓурѓо ле, нема Ѓурѓа да станит.

Леле до бога, кучка глава не креват.

Донесите њ првото либе

*Болаки лудо, море, ќе станит.*³⁴

³² Лужина 2000, str. 292.

³³ Лужина 2000, str. 293.-294.

³⁴ Лужина 2000, str. 295.

У овој се пјесми јавља узвик *леле* карактеристичан за мakedонски језик који се употребљава за изражавање страха или боли, чуђења или ушћености. Такође се јавља ријеч *либе* (љубено моме или момче) која се често користила у народној поезији.

Пјесма 6.:

*Череша се од корен корнеше,
Девојка се од кука делеше,
Делеше се од мајка и татка,
Делеше се од браќа и сестри,
Делеше се од род и роднина.³⁵*

Ријеч је о свадбеној пјесми у којој се јавља дијалектизам *череша* (*черешна*, ст. *цреша*).

Пјесма 7.:

*Што ми е мило ем драго
На Струга дуќан да имам.
На кепенците да седам,
Струшките моми да гледам,
Кога ми одат за вода
Со шарените стомниња!³⁶*

У пјесми се јавља турска посуђеница *кепенците* (*кепенок*; капак на дуќански прозорци и врати) и један folklorni element, односно предмет *стомниња* (стомна; глинен сад за вода со две рачки околу грлото).

Пјесма 8.:

*Дафино, вино црвено,
Момчето ти е заспало
На кара-камен в планина,
На сува рида без вода.*

³⁵ Лужина 2000, стр. 354..

³⁶ Лужина 2000, стр. 357.

*Поминале клети ајдуци,
Гунчето му го украде
На амот му го продале
За бела, лута ракија,
За рујно вино црвено.
Пусто останало гунчето
Нека ми е живо момчето.³⁷*

Pjesma tematizira neugodan događaj, odnosno krađu, što su tijekom suživota s Turcima makedonski seljaci često doživljavali. U skladu s temom pjesme, javlja se nekoliko turskih posuđenica: *кара* (st. црн), *ајдуци* (st. крадец, разбојник), te arhaizam *анот* (гостилница со преноќиште, селска и друмска меана). Kao folklористички element se javlja odjevni predmet *гунче* (st. гуна; селска топла горна облека сошиена од шajak) koji je dio tradicijske odjeće u Makedoniji.

³⁷ Лужина 2000, str. 358.

5. ZAKLJUČAK

Karakteristike jezičnih izraza u drami *Makedonska krvava svadba* ukazuju na činjenicu da makedonski standardni jezik ima stabilnu narodnu osnovu, te da ga možemo promatrati kao prirodni nastavak te osnove. Unatoč tome što je ova drama objavljena davne 1900. i 1928. godine na bugarskoj ćirilici i prema bugarskom pravopisu, i dandanas u ovome tekstu možemo vidjeti glavna obilježja makedonskog standardnog jezika, poput trećesložnog naglaska, akcenatskih cjelina, tri oblika člana i udvajanja objekta, što svjedoči o prirodnom postupku oblikovanja današnjeg standardnog oblika. Autorica Minova-Đurkova naglašava da je za makedonski standardni jezik jako važan princip poštovanja njegove narodne osnove koja mu daje sigurnost i stabilnost, te predstavlja dobar izvor za buduće obogaćivanje jezika, naročito na području leksika. Kod uporabe svih triju oblika člana ne dolazi do nekih većih odstupanja od standarda, a kao najveće odstupanje možemo navesti uporabu priloga *после* kao prijedloga, te uporabu superlativa *најпојке* umjesto *најмногу*.³⁸

Nakon svega izloženog možemo zaključiti da Vojdan Černodrinski dramu *Makedonska krvava svadba* nije napisao na jednom makedonskom narodnom govoru, nego na jeziku s određenim naddijalektalnim osobitostima koji je dosta blizak suvremenom književnom makedonskom jeziku. Karanfilovski ističe da je takav jezični pothvat bio omogućen činjenicom da se Černodrinski prilikom pisanja ovog djela nije ograničio samo na mogućnosti koje mu je pružao njegov rodni govor, već je u tekst unio osobitosti raznih makedonskih narodnih govora, što je obogatilo jezičnu strukturu prve makedonske drame.³⁹

Osim jezičnih osobitosti, odnosno upotrebe narodnih govora, drama *Makedonska krvava svadba* također sadrži i druge elemente karakteristične za Černodrinskijevo stvaralaštvo, poput folklorističkih elemenata (glazba, tradicijska odjeća, specifičan ambijent). Također, Černodrinskijevi dramski tekstovi najčešće su drame i tragedije s tezom. U tom smislu ni *Makedonska krvava svadba* ne čini iznimku. Glavni moto koji se provlači kroz cijelo djelo i kojeg neumorno ponavlja glavni ženski lik Cveta je „Умирам, ама Туркина не станам!“, te ju stoga možemo smatrati simbolom makedonskog naroda u borbi protiv turske vlasti i željom za samostalnošću i slobodom.

³⁸ Лужина 2000., str. 104.

³⁹ Према Лужина 2000., str. 64

Kao što smo vidjeli u uvodu, *Makedonska krvava svadba* glavno je djelo Černodrinskijeve dramaturgije i stoga je najbolje ovaj rad zaključiti riječima samog autora koji govori o društvenoj važnosti ovog djela:

*Се надевам дека по прочитувањето на книгава секој питомец добро ќе го запомни прочитаното и никогаш не ќе го заборави јазикот на кој е напишана, јазикот на кој зборувале неговите прадедовци, родители и роднини и на кој ќе зборуваат и покрај физичкиот и морален терор на сегашните поробители на татковината Македонија, сите идни поколенија што ќе ја населуваат оваа света земја.*⁴⁰

⁴⁰ Сталев 1995, str. 79.

6. LITERATURA

1. Алексиев, Александар: *Основоположници на македонската драмска литература*. Мисла: Скопје, 1972.
2. Алексиев, Александар: *Војдан Чернодрински*. Мисла: Скопје, 1974.
3. Arsovski Fink, Željka: *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*. Knjigra: Zagreb, 2006.
4. Butković, Ljiljana: *Metodički model obradbe vremenske raslojenosti leksika*. Znanstveni članak, 2008.
5. *Hrvatska opća enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslava Krlež: Zagreb, 2004.
6. Лужина, Јелена: *Македонска крвава свадба сто години подоцна*. Графостил, Скопје, 2000.
7. Menac, Antica: *Hrvatski frazeološki rječnik*. Ljevak: Zagreb, 2003.
8. *Opća enciklopedija*, svezak 3. Jugoslavenski leksikografski zavod: Zagreb, 1977.
9. Pavlovski, Borislav: *Antologija nove makedonske drame*. Hrvatski centar ITI-UNESCO: Zagreb, 2000.
10. Сталев, Георги: *Литература на македонскиот јазик*. Просветно Дело: 1995.

Poveznice:

1. Македонскиот дигитален речник (www.makedonski.info)
2. Hrvatska enciklopedija (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=13297>)
3. Hrvatski jezik (<http://hrvatskijezik.eu/podrucna-raslojenost-leksika/>)